

Володимир ЧЕРНОВ,
«СУМЩИНА»

«ДВІЙКА» З ІСТОРІЇ

Електричка із Києва перед самісіньким Хутором-Михайлівським робить зупинку на невеличкій залізничній станції Неплюєве. Звідти рукою подати до мого рідного села, де свого часу закінчив восьмирічку і подався спочатку на одне, а потім і на друге навчання. Мабуть, не менше сотні разів довелось звідтоді минати Неплюєве, де перед невеличким вокзалом стоїть зі схиленою головою пофарбований у бронзу воїн-визволитель. Таким і закарбувався у пам'яті цей топонім: малесеньке приміщення вокзалу і пам'ятник, обидва схожі на сотні інших таких же об'єктів по всьому колишньому Союзу.

Ні в сільській школі, ні у вечірній міській, ні в технікумі, ні в університеті на жодному з уроків нам нічого не розповідали ні про Неплюєве, ні про щось інше, пов'язане із цим призвищем. У книзі «Історія міст і сіл Української РСР», що стосується Сумщини, воно зустрічається лише двічі - у контексті експлуатації тодішніх трудових мас.

Вже набагато пізніше широкому загалу стало відомо про те, що представник одного з найтитулованіших аристократичних сімейств царської Росії Микола Неплюєв - то явище планетарного масштабу, причетністю до якого може пишатися будь-яка держава, не кажучи вже про регіон. Він угілив у життя ріо багатьох утопістів, починаючи від Томаса Мора і Томмазо Кампанелли, і побудував на території тепер Ямпільського району нашої області своє Місто Сонця - справедливе суспільство, економіка якого базувалась на принципах чесного

Половину будинку НЕПЛЮЄВА зараз займає церква

привіз із Німеччини до Воздвиженського маленькі лопатки і грабельки, щоб діти уже з 8 років могли привчатись до праці.

Неплюєв був переконаний, що

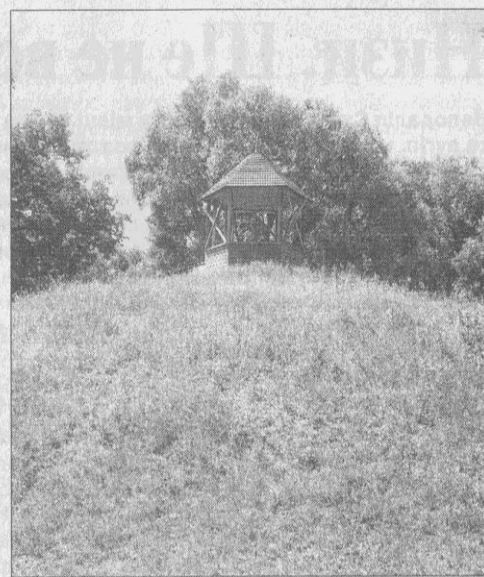
братчиків, у тому числі усі 30 членів Думи. Їх звинуватили у контрреволюційній діяльності й виселили подалі від Воздвиженського або посадили до тюрми. Пізніше части-

який виділили одну з невеличких шкільних кімнат.

ІСТОРИЧНА БЕЗВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Якби таке унікальне явище, як неплюєвське Трудове братство, мало місце в якійсь іншій державі, це стало б ознакою її гідності на багато років та віків, сюди б проклали широченну туристичну магістраль і обставили її з обох боків площенистими факелами. Заснували б премію імені Неплюєва, яку вручали б найбільш жертвовним і безкорисливим меценатам та благодійникам, назвали б його іменем десяти вулиць та скверів. Ця постань стала б об'єктом державної опіки та предметом національної гордості. Досвід Братства вивчали б на спеціальних курсах педагогіки, психології й політології, управлінці й організатори

нові приміщення у Воздвиженському збудовані силами Трудового братства. Виняток становлять лише приміщення місцевої школи та колгоспного Будинку культури. Будівлі 100-річної давнини відзначаються традиційною капітальністю. В одному із неплюєвських приміщень зараз знаходяться сільрада та пошта, в іншому - фельдшерський пункт - амбулаторія (до недавня тут була лікарня з 25 ліжками для хворих), у третьому розмістився магазин. Біля будинку сільради зберігся навіть вимощений цеглою, поставленою на ребро «у ялинку», невеличкий п'ятяточок. Сучасна тротуарна плитка розкришується вже через кілька років, а ця рятує від грязюки вже друге століття. Ще не так давно у Воздвиженському працювали 7 магазинів і був навіть комбінат побутового обслуговування. Ці об'єкти також містились у приміщеннях Братства, а комбінат займав будинок, де жив колись Микола Неплюєв. Зараз на дім великого благодійника і просвітителя дивитися без сліз неможливо. Половину будівлі випросила церква. Там на даху стоїть хрест стіни

Хом'якова гірка

Хом'якова, друга родини Неплюєвих, який любив відпочивати у Воздвиженському. На самому вершечку гірки збереглися рештки дерев'яної бесідки, скрізь валяється сміття. Кудись поділась частина сходів, що вели від підніжжя гірки до альтанки нагорі. Ще один символ кінця великої слави та невдячності нащадків за щедрий спадок, залишений попередниками...

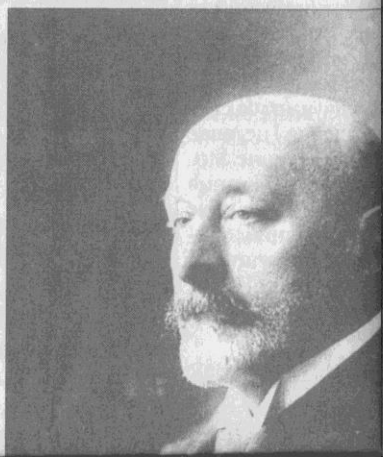
Я запитав у сільського голови Миколи Козюлі: чи відчуває він особливу місію, що лежить на ньому як на керівникові Воздвиженського? Адже це не просто село, а колиска духовності, місце, де, за великим рахунком, зроблено дуже вдалу спробу побудови справедливого людського суспільства, хоч і вважається, що це неможливо зробити в окремо взятому селі. Голова відповів: так, він розуміє, але у місцевому бюджеті немає грошей не те що на збереження, а відтворення історич-

Реальна утопія

будь-яка економіка, не наповнена гуманістичним змістом, приречена на загнивання і приноситиме суспільству не стільки користі, скільки шкоди. У Трудовому братстві сільгоспвиробників він наполегливо втілював принципи християнської любові.

Економічні успіхи кооперативу вражають. Його прибутки з кожним роком ставали все вищими. У 1902 році чистий прибуток Братства становив 82 тисячі рублів, у 1904 році - 97 тисяч, у 1907-му - вже 112 тисяч рублів. На ті часи це величезні гроші. Зберігся цікавий документ: протокол про розподіл прибутку, одержаного колективом у 1907 році. Найбільш цікавий

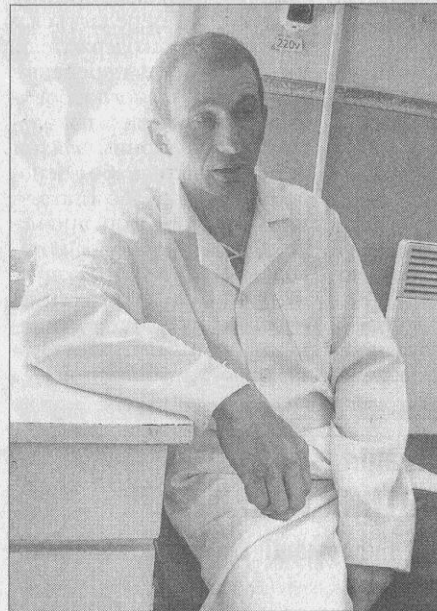
ну з них розстріляли. У 1929 році накопилась третя хвиля, яка мала для Трудового братства наслідки цунамі. Із 639 членів кооперативу залишилось не більше 80, яким довелося вступити до колгоспу. Хто не хотів, мусив йти і не заважати будувати нове життя. Вихованців Неплюєва оголосили «попівськими вигодуванцями». Мабуть, нова влада не змогла змиритися з тим, що братчики, сідаючи їсти, обов'язково молилися й мили руки. Та головним було, мабуть, все-таки не це. Модель неплюєвського Трудового братства передбачала рівність між членами колективу у заможності, а нове

розподілу сукупного валового продукту. Якби у 1917 році більшовики скористались досвідом неплюєвського Братства, на шостій частині планети уже давно було б побудоване довершене соціальне суспільство – до речі, згідно з українською Конституцією, саме таким воно у нас і має бути. На жаль, усе відбулось «із точністю навпаки»...

ЧЕСТЬ І СОВІСТЬ

Микола Миколайович Неплюєв народився в Ямполі 11 вересня 1851 року. Сім'я володіла більш як 100 тисячами гектарів землі, 18 тисяч якої знаходились біля цього тепер райцентру. Та величезне багатство не втішало майбутнього духовного просвітителя. Бачачи злидні та несправедливість, якими було просякнуте навколишнє життя, він писав: «Переді мною, власником багатьох тисяч десятин землі,

Сергій УШКО

раптом постало внутрішнє питання законності цих володінь».

Він залишає пост радника російського посла у Мюнхені і повертається на батьківщину. Починає з відкриття у селі Воздвиженському біля Ямполья притулків для дітей-сиріт.

тисяч рублів – було спрямовано на забезпечення комунальних та побутових витрат членів Братства. 25 тисяч було вкладено у розширення виробництва, 23 тисячі – на утримання шкіл, притулків, церкви, 11 тисяч було спрямовано на поновлення основного капіталу і стільки ж – запасного. Понад 5 тисяч рублів пішло на погашення банківського кредиту, трохи більше 2 тисяч – на будівництво церкви. На «чисте» споживання – на особисті рахунки членів Братства – пішло лише 3770 рублів. Хоча, як на ті часи, також чималі гроші.

Майже кожна виробнича галузь мала замкнений цикл. У Воздвиженському заклали величезний сад й організували переробку плодів на варення та повидло. Молоко переробляли на власному сирзаводі, із деревини виготовляли меблі, а із глини – високоякісну цеглу, продукцію спиртзаводу відвозили до Шостки, де вона використовувалась при виробництві бездимного пороху. У кооперативі мали все нове й передове: велику рогату худобу симертальської породи, овець романівської породи, були навіть свої конезаводи. Неплюєвське Трудове братство активно використовувало новинки тогочасного науково-технічного прогресу. Воздвиженці одними з перших побачили трактори (було це у 1919 році) і подзвонили одне одному по телефону. Локальна телефонна мережа фірми «Еріксон» з'явилась у Воздвиженському ще в 1911 році. Ще раніше – у 1900 році – для членів Трудового братства встановили душові кабінки. Можливо, й не такі шикарні, як сьогодні,

але цілком надійні і комфортні. Німці, які вступили у Воздвиженський у 1941 році, були шоковані гігієнічною цивілізованістю цього населеного пункту: після остаточного розгрому неплюєвського Братства минуло вже 12 років, а душові кабінки ще продовжували

забезпечити лише рівність у відносності. Останнє, звичайно, набагато простіше...

ГЕНЕТИКА БРАТСТВА

До подій, продиктованих у Воздвиженському, як і скрізь, революційною доцільністю, Микола Неплюєв не дожив кілька літ: він помер на початку 1908-го. Засноване ним Трудове братство проіснувало загалом 40 років. За цей час змінилось два покоління людей. Невеличкий хутір Воздвиженський перетворився на епіцентр нового економічного мислення та духовно-культурний центр українського Полісся. Кількість населення швидко зростала: оскільки рівень життя людей, їх побутова влаштованість були вищими, ніж у навколишніх селах, до Воздвиженського переїжджали на постійне мешкання цілими сім'ями.

У середині 20-х років минулого сторіччя у Воздвиженському на експропрійованій матеріально-технічній базі неплюєвського Трудового братства створили колгосп імені Жовтневої революції. Він був приречений на процвітання, оскільки вже з перших своїх днів використовував і технології, і виробничі потужності, і приміщення Братства. Прийшли на роботу до колгоспу і деякі колишні працівники неплюєвського кооперативу, принісши з собою трудові традиції Братства.

Колгосп імені Жовтневої революції упродовж багатьох років залишався одним з найуспішніших господарств поліської зони, одержував мільйонні прибутки. Врешті-решт, інерційна енергія успішності вичерпалась. Вимерзли знамениті сади, зникли племінні ферми й конезаводи. З 1980-х років розпочався поступовий занепад господар-

Музейний фотопортрет

виробництва, економісти й агноми. Але це явище з'явилося у шому просторі і оцінене було нашою.

Директор музею Трудового братства у Воздвиженському Валерій Авдасьов – один з небагатьох в Україні, хто не лише майже все знає про це явище, а й багато робить для збереження його пам'яті та популяризації неплюєвських ідей.

«Якщо в українській економіці не з'явиться моральних орієнтирів, на наше суспільство чекає ціальний крах, - проводить палець із сучасністю Валерій Михайлович.

За словами Авдасьова, у сусідній Росії досвід Братства уже знайшов своє використання. Він розповів, у Переяславі-Залеському, неподалік від Москви, діє трудове шкільне імені Неплюєва, вихованці якої вчать і працюють під християнським девізом «Віра. Любов. Труд». Закладі навчається вже більше 100 учнів, і він дуже популярний у Росії. Його вихованці одержують знання такого рівня, що можуть вступити на бюджетне місце до будь-якого московського вузу. Трудова школа у Переяславі-Залеському має 10 гектарів землі, 7 тракторів і – біля 1000 метрів квадратних – будівлю площею 150 томів. Тож ішло «Навчання і труд поруч ідуть» – не підходить чи не найбільш

Школа імені Неплюєва має статус експериментального навчального закладу Міністерства освіти Російської Федерації, і набирають туди найталановитіших дітей-сиріт та дітей, по-

коли НЕПЛЮЄВА

Неплюєва віддали у районну комунальну власність і дозволили облаштувати там музей, однак грошей на це не виділили, отож, скільки ще буде на місці потенційної туристичної Мекки руїна – достеменно невідомо.

Та залишених Неплюєвим та його Трудовим братством будівель у Воздвиженському стає все менше. Долею цього спаду занепокоєні місцеві активісти: директор музею Валерій Авдасьов, власник особистого селянського господарства Олександр Прохор, фельдшер Сергій Ушко, головний лікар сільського ФАПУ Олександр Донік та інші. Останнім часом у Воздвиженському почастішали дивні пожежі. Від вогню чомусь страждають виключно неплюєвські будівлі. Мої співрозмовники висловили версію: швидше за все, будинки Братства «гинуть за метал». Під час будівництва цих приміщень були використані масивні металеві балки, рейки та інші речі, на які полюбляють здавати металобрухт. Пожежі таке половання значно спрощують.

Цю версію не відкидає і сільський голова Воздвиженського Микола Козюля. Але жоден з випадків підпалів (якщо це й справді були підпали) не розслідуваний, як нале-

половина дому – позиціонерів є варіанти, де їх узяти. Зокрема О. Прохор та С. Ушко мають як мінімум дві претензії до голови. Перша: один з операторів мобільного зв'язку одержав від сільської влади дозвіл і побудував у Воздвиженському вишку. Село від того нічого не має, а шкідливий об'єкт стоїть неподалік від школи. Окрім того, говорять О. Прохор та С. Ушко, не так давно один підприємець придбав у селі велику будівлю, а гроші від тієї покупки бюджет не збагатили. Інший підприємець орендує у Воздвиженському залишки неплюєвського саду, машина не возить яблука – і також без належних фінансових наслідків для сільського бюджету.

Сподіватимемось, компетентні люди розберуться у всіх цих питан-

Сільський голова Микола КОЗЮЛЯ

нях і відділять домисли від реальних речей. Та, на жаль, для сільського бюджету цього буде замало. Вихід один: треба, щоб, як і колись, у Воздвиженському запрацювала економіка. Бо поки що на території сільради діють лише кілька об'єктів: трішки фермерських гос-

сторює у Воздвиженському Трудове братство, першими членами якого стали випускники притулків.

Неплюєвське Трудове братство – дивовижний феномен в усій світовій історії. І – в політекономії. Неплюєв підписує унікальний документ: акт про передачу у колективну власність Братству 16,5 тисячі гектарів землі, яка належала особисто Миколі Миколайовичу. Було це у 1901 році. На ті часи 16,5 тисячі десятин землі коштували не менше 2 мільйонів рублів. А окрім землі, Неплюєв дарує Трудовому братству ще й лісові угіддя, 5 заводів та інші основні засоби виробництва. Сумська земля дала світові великого благодійника, приклад якого, на жаль, поки що ніхто наслідувати не збирається.

Таким чином, один з перших у світі сільськогосподарських кооперативів, дуже схожий на комуну, одержав стартовий капітал для свого розвитку. Але навіть не це головне. Неплюєв почав наполегливо прищеплювати економічним відносинам на селі культурно-цивілізаційний аспект.

Вже в дитячих притулках перед педагогічним персоналом було поставлено головне ідеологічне завдання: виховання «культурних землеробів». Микола Миколайович

Стандів, частина яких збереглась до наших часів. Члени Трудового братства розвивались духовно й культурно. У колективі були свої хор, оркестр народних інструментів і навіть... камерний симфонічний оркестр! Вихованці неплюєвської школи розповідали, як вони встигали до обіду розкидати на полях гній, а після обіду навчатися гри на фортепіано.

У Воздвиженському була відпрацьована модель побудови людського суспільства, багато елементів якої могли б бути використані після перемоги в Росії Жовтневої революції. Багато хто з далекоглядних більшовиків говорив про це вищому начальству: не потрібно придумувати ніякого велосипеда, треба просто взяти досвід Трудового братства і поширити його на решту території держави. Якийсь час жила ідея: набрати серед членів Братства інструкторів і командирувати їх до інших губерній, аби започаткувати там такі ж комуні. Але вийшло по-іншому. Неплюєвське Трудове братство пережило аж три хвилі репресій. Перша відбулась у 1919 році, коли ті, хто був ніким, стали всім. У Трудового братства відібрали й поділили частину його майна. У 1923-24 роках прийшла друга хвиля. Було репресовано 75

Валерій АВДАСЬОВ

ства, у середині 1990-х деградаційні процеси стали незворотними.

Однак спадок неплюєвського Братства дається взнаки й донині. Його цвіту розсіялося по всьому світу. Серед братчиків, що вціліли від репресій, було чимало відомих вчених, 43 доктори й кандидати наук, композитори, громадські діячі, художники. Їх нащадки живуть у Росії, Італії, Франції, США, інших державах. Не розчинились у загальному «котлі» й ті, хто залишився назавжди у Воздвиженському. У цьому селі напрочуд багато людей, що мають хист до малювання. Картинами місцевих художників завішані фойє та коридори місцевої школи. Пам'ять про Братство зберігається в музеї, під

тернатива не лише будинкам-інтернатам, що часто калічать підлітків, а й навіть будинкам сімейного типу? Хіба немає потреби у створенні таких шкіл і в Україні? Але де благодійні фонди, де меценати, де, врешті-решт, держава? Де українські олігархи, котрих совість має мучити більше, ніж вона мучила колись Неплюєва?

11 вересня нинішнього року виповниться 160 років від дня народження нашого славетного земляка. Досі не чути, що цю дату планують гідно вшанувати в Україні. У Москві ж відбудеться 3-денна науково-практична конференція, на яку запрошений і Валерій Авдасьов. Росіяни знімають до неї фільм про Неплюєва і його Братство. А ми продовжуємо дискутувати, як би відродити хоч трішки духовність та національну гордість.

РОЗІБРАТИ І ПРОДАТИ

За словами власника особистого селянського господарства, ямпільця Олександра Прохора, майже всі наявні на сьогодні нежит-

ли старовинні ковани сходи. Коли Воздвиженському збудували й відкрили колгоспний Будинок культури, сходи перенесли туди. А в наші дні вони безслідно зникли. Згідно з утками, перекочували на дачу когось із «нових українців». Бо витвори ручної ковальської роботи зараз вийшли у моду, і мати у себе метаєві сходи, на які колись ступала нога самого Неплюєва – то зайвий елемент престижності для будь-якого олігарха.

МІСІЯ ГОЛОВИ

Навіть у сонячну погоду Воздвиженський справляє гнітюче враження. Там, де колись процвітало життя, прогресують чагарі й облудуються фасади будівель. Біля будинку Неплюєва зберігся величезний ставок: уява малює картини, як ієєю водоймою колись снували овни, у яких сиділи усміхнені люди. Тепер вода в тому ставку стає геть зеленою, береги заболотились. Коли зацвітає вода, це не звучить так натхненно, як коли зацвіають сади чи луки... Неподальк його місця розташована Хом'якова гірка. Це – одне з найпам'ятніших місць у Воздвиженському. Розповідають, що пагорб назвали на єсть відомого поета і філософа

ності розмістити буцегарню...

Колгосп імені Жовтневої революції, що прийшов на зміну неплюєвському Трудовому братству, досить довго й успішно розвивав тваринницьку галузь. Господарство мало хороші фермські приміщення, тримало свинокомплекс на кілька тисяч голів. Та все це майно, на базі якого в селі можна було б відродити тваринництво також розтягли на друзки. Минулого року довелося побувати у Ямполі, і я запитав у голови РДА Ігоря Палагіна: чому районна влада допустила демонтаж тваринницьких приміщень у Воздвиженському? Голова райдержадміністрації відповів, що ті будівлі були вже старі і ні на що не придатні. Однак О. Прохор та С. Ушко стверджують: навпаки, фермські приміщення були зведені недавно і могли б іще служити багато-багато років. Тепер, аби таке спорудити, потрібні мільйони...

Відновлення історичної та економічної справедливості, пам'яті про все, що стосується Трудового братства – то, передовсім, місія сумчан. І у переддень 160-річчя Миколи Неплюєва маємо нагоду хоча б для початку цієї роботи.